

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МОДЕРНИЗАЦИЈА ПРИВРЕДА У ТРАНЗИЦИЈИ

Др Јован Б. Душанић⁷⁹

Rezi me

Suštinsko razumevawe globalizacije i weni h dramati-nih i prot ivure-nih procesa, pret post avka je uspeš ne modernizacije bilo koje od zemaqa u tranziciji. Ako se globalisti-ki tokovi posmat raj u sa ekonomskog stanovišta, odnosno u geoekonomskom kontekstu, onda se mo` e videti da se izgradwa ekonomskog modela svake zemqe odvija u vrlo oštroj borbi izme|u predstavnika transnacionalnog i nacionalnog kapitala, svet ske oligarhije i aut ent i~ne nacionalne elite. I zme|u wi h post oje razni (naj-e|e) oštro suprot st avqeni) int eresi, razli~iti i sist emi vrednosti, razni instrument i delovawait d.

Uspeš ne zemqe u tranziciji moraju izbe|i sudbinu velikog broja malih i ekonomski nedovoqno razvijenih zemaqa u kojima su prot ivure-nost i izme|u interesa transnacionalnog i nacionalnog kapitala reš avani uvla-ewem posledweg u slu` bu me|unarodnih korporacija i st varawem doma}e kompradorske elite koja biva ukqu-ena u periferni sloj svet ske oligarhije.

I skust va uspeš nih privreda u tranziciji pokazuju da je pot rebno razraditi i sprovo diti sopst veni program ekonomskih reformi koji }e biti rezultat "doma}e" pameti, a ne prihvat ati ve} got ove programe koji se nude od raznih "aut oritat ivnih" me|unarodnih finansijskih organizacija i "nezavisnih" savet nika iz inostranst va. S druge strane, iskust vo mawe uspeš nih privreda u tranziciji pokazuje da osnovni problem proizilazi, ne zbog nedost at ka teorijskih znawa i nepoznavawa iskust ava drugih zemaqa, nego prvenst veno zbog nepost ojava odlu-nosti i (pa i` eqe i interesa) politike da se neophodne reforme izvrše u int eresu sopst vene dr` ave i weni h gra|ana.

Kqu-ne re-i: Tranzicija, stabilizacija, privat izacija, liberalizacija, globalizacija, modernizacija.

---

⁷⁹ Redovni profesor na Ekonomskom fakultetu u Bawoj Luci

УВОД

Jedan od kqu-nih problema sa kojim se Srbija danas suo-ava jeste nepostojawe osmi{cene strategije reformisawa privrede ali ni razvoja dru{tva u celini. Bez adekvatnog re{avawa tog problema nije mogu}e o-ekivati bilo kakav napredak u zemqi, pogotovo ako i mamu u vi du da je svet danas, na prelomu dva milenijuma, u znaku globalizacije – kao kqu-nog planetarnog procesa koji je u svojoj su{tini veoma protivure-an - te da malim dr`avama nije lako da iskori ste prednosti i izbegnu negativne posledice koje globalizacija sa sobom nosi.

Proces globalizacije u isto vreme je ekonomski veoma efikasan, a socijalno prili~no inferioran. Sa jedne strane, i mamu neverovatno brz razvoj svetske privrede i modernih tehnologija, a sa druge strane je sve ve}i jaz izme|u bogatih i siroma{nih. Dok ogromna ve}ina stanovnika Severne Amerike, Japana i Zapadne Evrope `ive u blagostawu, polovina ~ove-anstva `ivi u siroma{tvu, a vi{e od tre}ine u bedi. Oko 800 miliona ljudi pati od neuhrawnosti. Gotovo milijarda je nepismena. Milijarda i po nema pitku vodu, a bar dve milijarde ljudi jo{ nema struju.⁸⁰

Pored toga, afirmi{e se sila prava, a veoma ~esto primewuje pravo sile; afirmi{u se demokratija i ljudska prava, a stvara autoritarna svetska dr`ava, s jedne, te umno`ava broj malih i slabih dr`ava pod (zvani~nim ili fakti~kim) protektoratom NATO-a, s druge strane; afirmi{e se za{tita ljudskih prava, a "humanitarne" vojne intervencije se svode na geostrate{ke interese mo}nih za kontrolom nad oskudnim prirodnim resursima; afirmi{e se borba protiv terorizma, a legalizuje globalni terorizam mo}nih; ka`wavaju se male dr`ave zbog "nesaradwe" sa (diskutabilno legiti mnim) me|unarodnim sudovima, a najmo}nija dr`ava ne priznaje legiti mni me|unarodni sud, itd.

Istorija nas podse}a da ovo {to se danas de{ava u svetu nije prva globalizacija. Svetska privreda se ~ak br`e povezi vala krajem XIX i po~etkom XX stole}a, kada se smatralo da kapitalizam deluje kao slobodna tr`i{na privreda u kojoj ni{ta ne spre-ava razvitak proizvodnih snaga i u kojem ponuda sama stvara tra`wu i osigurava ravnote`u. Velika ekonomska kriza 30-ih godina pro{log stole}a raspr{ila je iluziju o funkcioni sawu "nevidljive ruke" tr`i{ta.⁸¹ Dana{wa globalizacija se od prethodne - od pre jednog stole}a -

---

⁸⁰ *Le Mond Diplomatique – srpsko izdanje, novembar, 2002.*

⁸¹ Jo`e Mencinger, Pogovor za kwi gu: Protivre-nosti globalizacije, SBM-h, Beograd, 2002.

razlikuje, pre svega po prevlasti finansijske nad realnom privredom, gde je od naro~i tog zna~aja neograni~eno kretawe kapi tal a.

Mnogi autori u svetu tvrde da je fa{izam direktan i nu`an proizvod liberalnog kapitalizma na prelomu H/H i HH veka. Takav sistem organizacije dru{tva (u kojem profit, kapital i tr`i{te postaju ciqevi sami za sebe), ~oveka, sa svim wegovim dotada{wim funkcijama, i ta~no odre|enim mestom u dru{tvu, svodi na rad kao robu i nemilosrdno i brutalno ga izme{ta iz dotada{weg polo`aja koji mu je pru`ao samopo{tovawe, sigurnost i socijalni status. Isti autori smatraju da je slobodno tr`i{te, s jedne strane, samo dovelo do monopola, te da je, s druge strane, u rasturenom i atomizovanom dru{tvu hroni~ni strah od neizvesnosti uticao na psihi~ku nestabilnost qudi {to je direktno gurnulo mase u naru~je fa{izma.⁸²

Su{tinsko razumevawe globalizacije i weni h dramati~nih i protivure~nih procesa pretpostavka je uspe{ne modernizacije svake zemqe, pa i Srbije. Na{a politi~ka upravqa~ka elita jo{ ni je u stawu da pru`i adekvatan odgovor na ovaj epohalan izazov. Mi smo u posledjoj deceniji dvadesetog veka kao odgovor na protivure~ne procese globalizacije poku{ali da pronajemo u izolaciji, pa i suprotstavqawu globalisti~kim tokovima. Cena koja je za takav neadekvatan odgovor pla}ena, dobro nam je poznata. Posle smene starog re`ima, nova vlast je, na po~etku tre}eg milenijuma, odgovor tra`ila u drugoj krajnosti. Umesto satanizacije globalizacije i istica wa samo weni h tamnih strana, nova politi~ka elita u na{oj zemqi vidi samo svetle strane globalizacije i u potpunosti se (ili boqce re}i, nas) prepu{ta weni m procesima.

Tako smo umesto qutih antiglobalista dobili vatrene globaliste. Od neshvatqive arogancije oti{li smo u potpunu servilnost prema mo}nicima svetske zajednice. Umesto suludog nastojawa da se frontalno suprotstavimo "zahuktaloj ma{ini" globalizacije i mewamo "nepravedni svetski poredak", svoju sudbinu smo bez razmi{qawa prepustili u ruke drugih – ovda{wih "gospodara sveta" o~ekuju}i da }e oni brinuti o na{im interesima o kojima nismo spremni sami da se brinemo. Pri tome ispu{tamo iz vida da oni (za razliku od nas) iskqu~ivo vode ra~una o svojim interesima koji se, po pravilu, ostvaruju na u{trb interesa drugih, pa i na{ih. Oba ova ekstrema, odnosno krajnosti, jednako su opasna i pogubna za svaku malu, pa i na{u, zemqu. I zme|u ovih krajnosti treba tra`iti optimalno re{ewe, {to je kqu~ni izazov na koji treba dati adekvatan odgovor. To nije

⁸² Karl Polawi, *Velika t ransformacija*, Filip Vi{wi}, Beograd, 2003.

može uiniti ukoliko se štinski ne razumeju globalizacija i weni dramatični i protivurečni tokovi.

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Ako se globalistički tokovi posmatraju sa ekonomskog stanovišta, odnosno u geoekonomskom kontekstu, onda se može videti da se savremeni globalni ekonomski razvoj opredeljuje dejstvima dve suprotstavljene tendencije: potivavane svetske privrede interesima svetske oligarhije i transnacionalnog kapitala, s jedne strane i konkurenciji nacionalnih ekonomskih sistema, s druge strane. U preplitawu tih tendencija imamo veliki broj različitih kombinacija ekonomskih modela pojedinih zemaja.

Oni se kreću od moćnih nacionalnih privreda na kojima se bazirawe i na transnacionalnih kompanija i u kojima se nacionalni i interesi i interesi krupnog kapitala dobrim delom poklapaju (kao što su SAD i Japan), do pune kolonijalne zavisnosti velikog broja ekonomski nerazvijenih (pre svega afričkih) zemaja, kojima dominirawe transnacionalni kapital. I zmeću te dve krajnosti, nalazi se najveći deo dr`ava, kao što su zemaje Evropske unije (koje su se odrekle nacionalnog suvereni teta u ekonomiji u korist evropskog transnacionalnog kapitala), uspešno i brzo razvijaju se zemaje Jugoistočne Azije koje uspevaju da štite nacionalne ekonomske interese i istovremeno uspešno privlae inostrani kapital), zemaje Latinske Amerike (koje pokuavaju da stvore prostor za razvoj sopstvenog kapitala u uslovima domini rajuih transnacionalnih korporacija) itd.

I zgradwa ekonomskog modela svake zemaje odvija se u vrlo oštroj borbi za kontrolu nad institucijama dr`avne vlasti, izmeću predstavnika transnacionalnog i nacionalnog kapitala, svetske oligarhije i autentične nacionalne elite. I zmeću wih postoje razni (najee) oštrosuprotstavljeni interesi, različiti sistemi vrednosti, razni instrumenti delowaw itd. Srbija bi trebalo da izbegne sudbinu velikog broja malih i ekonomski nedovočno razvijenih zemaja, u kojima su protivurečnosti izmeću interesa transnacionalnog i nacionalnog kapitala reavane uvlaewem posledweg u slubu meunarodnih korporacija i stvarawem domaie kompradorske elite koja bi waukqu-ena u periferni sloj svetske oligarhije.

Kada govori mo o svetskoj oligarhiji, mi pod tim pojmom, jednostavno reeno, podrazumevamo veoma sloenu i raznorodnu sveukupnost krupnih transnacionalnih (i wima potiveni) korporacija i banaka, naučnih, konsultantskih i pravnih institucija koje ih opsluwju, meunarodnih finansijskih organizacija koje rade u wihovom interesu, te raznih

formalnih i neformalnih organizacija koje uti~u na formiranje javnog mnjenja. Bez obzira na svu wenu amorfnost, u praksi svetska oligarhija deluje veoma koordinirano zbog jednostavne ~ivenice da je povezuje isti ekonomski interes – slobodno kretanje transnacionalnog kapitala i pot~ivawe privreda {to ve}eg broja zemalja svojim interesima u cilju stvarawa maksimalnog profita. Zbog toga bi bilo pogre{no obja{wavati delowawe svetske oligarhije raznim teorijama zavere ili aktivnostima nekih satanskih sila, nego objektivnim ekonomskim interesom krupnog kapitala.

U cilju realizacije sopstvenih interesa, svetska oligarhija nastoji da oslabi nacionalne sisteme bezbednosti i institucije dr`avne vlasti i nacionalnog suvereniteta (zamewuju}i ih me|unarodnim pravom i institucijama), te uni{ti nacionalne ekonomske strukture (pot~ivavaju}i ih interesima transnacionalnog kapitala). To se ostvaruje na razli~ite na~ine: uvla~ewem zemlje u veliku du`niku zavisnost, podsticawem politi~ke nestabilnosti i haotičnog stawa u dru{tvu, podrivawem autoriteta dr`ave i weni h temeljnih institucija, potiskiwawem nacionalne svesti destruktivnim delowawem anacionalnih stranih ideologija, relativizacijom ustajenog sistema vrednosti i osporawawem kcu`nih nacionalnih institucija (crkve, akademije nauka i sl.) kao i pozitivnog nasle|a nacionalne istorije, korumpirawem i demoralisawem doma}e elite, formirawem velikog broja nevladinih organizacija (od kojih se najve}i broj, dobrim delom, obuwawa, finansira i podr`awa iz inostranstva i ima anacionalnu usmerenost), oblikowawem javnog mnjenja kroz sredstva masovnog informisawa koja se stavqaju pod kontrolu faktora van zemlje (i koji predstavqaju svojevrsnu medijsku ma{inu za promociju kompradora i satanizaciju istinskih patriota) itd.

S druge strane, nacionalni interes svake dr`ave ogleđa se u potrebi odbrane nezavisnosti zemlje, obezbe|ewu visokog standarda i op{teg blagostawa svojih gradana, o~uwawu sopstvene nacionalne kulture i mogu}nosti realizacije vlastitih duhovnih vrednosti. Ovakvi interesi opreduju i odre|ene prioritete u me|unarodnoj saradwi, a oni se u ekonomskoj sferi, pre svega, ogleđaju u otvarawu prema me|unarodnom ekonomskom okru`ewu (znalaki m kori{ }ewem sopstvenih komparativnih prednosti), privla~ewu inostranog (prvenstveno direktnog) kapitala, me|unarodnoj kooperaciji (koja treba da je pod nacionalnom kontrolom i da obezbe|uje za{titu unutra{weg tr`i{ta), ograni~awawe inostranih investicija u sfere koje su od vitalnog nacionalnog zna~aja (bar na po~etku, dok ne oja~a doma}i kapital - kao na primer banke u ^e{koj, energetika u Rusiji, zemqi{te u Sloveniji itd.), podr{ka

doma}im proizvo|a~ima i stimulisawe konkurentnosti nacionalne privrede.

Svetska oligarhija, dok u potpunosti ne ostvari svoj ciq – pot~i-wawawe svojim interesima privrede odre|ene konkretne zemqe i izvla-ewem iz we maksimalnih profita – nekoliko godina unapred pronalazi i priprema doma}u kvazi elitu (pre svega, mondijalisti~ke provenijencije, koja po svom mentalnom sklopu ima materijalisti~ki pogled na svet i u skladu sa wim usvojeni sistem vrednosti), koja bi u pogodnom trenutku zauzela kqu-na mesta u dr`avi. I zme|u ostalih, i mesta sa kojih treba da se kreiraju i sprovode ekonomske promene u zemqi. Preko wih se nude ve} gotova (uni verzalna) re{ewa za vo|ewe ekonomske politike, predla`u se i “nezavisni” ekonomski eksperti i savetnici iz inostranstva, te se obe}ava izda{na spoqna ekonomska pomo}.

Mnogi savetnici koji su u zemqe u tranziciji dolazili iz inostranstva napravili su blistave karijere u svojim mati~nim ku}ama, a za wima je, u zemqama u kojima su gostovali, po pravilu, ostajao kaos u privredi i dodatno osiroma{en narod.⁸³ Zbog toga za wih i u inostranoj ekonomskoj literaturi mo`emo da na|emo nazive kao “*guest stars*”⁸⁴ (“gostuju}e zvezde” – aluzija na artiste koji privremeno ostavqaju svoju trupu, da bi na drugom mestu gostovali i dobro zaradili) ili “*carpetbaggers*”⁸⁵ (“kofera{i” – aluzija na ~inovnike – avanturiste koji su posle Ameri~kog gra|anskog rata masovno sa Severa odlazili na Jug sa jednim kof erom, a vra}ali se sa ogromnim bogatstvom).

Искусства постсоцијалистичких земаља

Devedesetih godina pro{log veka u ve}ini postsocijalisti~kih zemaqa, odnosno privreda u tranziciji, prihva}en je (ili boqe re}i “naturen” je) jedan (neo)liberalni program radikalnih ekonomskih reformi, koji se bazi rao na takozvanom Va{ingtonskom dogovoru ili Va{ingtonskom konsenzusu⁸⁶ (koji su razradili Me|unarodni monetarni fond, Svetska banka i administracija SAD – Ministarstvo finansija i *USAID*). Ovaj program je bio uporno, preko raznih

⁸³ Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American “experts” helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998.)

⁸⁴ Jano{ Kornai, *Si stemnaja paradigma*, Vaprosi ekonomiki, Moskva, 4/2002.

⁸⁵ R. Portes, *Transformation Traps*, *The Economic Journal*, No 426, vol. 104, 1994.

⁸⁶ *Democracy and the “Washington Consensus”*, *World Development*, XXI, 8, 1993.

The Washington Consensus Revisited, In Louis Emmerij (ed.). *Economic and Social Development into XXI Century*. Washington, DC: Inter-American Development Bank, 1997.

J. Stigliz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, *WIDER Annual Lecture*, WIDEW/UNU, 1998.

i nostranih savetnika i u pregovorima sa me|unarodnim finansijskim organizacijama, predlagan i "naturan" svim privredama u tranziciji kao jedinstveni univerzalni recept.

Teorijska osnova ovog neoliberalnog programa, zasnovana na neoklasinoj ekonomskoj misli, praktino se oslavlja na prevlast amerikog modela iste tr`ice privrede nad evropskim modelom socijalne tr`ice privrede. Tako su se programi za zemlje u tranziciji zasnivali na teorijski veoma spornoj pretpostavci da tr`ice samo po sebi vodi ka efikasnim ishodima, te da su nepo`etne dr`avne intervencije na tr`icu. Smatralo se da je sasvim dovoljno u {to kra}em roku izvr{iti finansijsku stabilizaciju, liberalizaciju privrede i privatizovati dr`avinu imovinu, da bi se obezbedio stabilan privredni rast. Postojalo je preterano verovanje u automatizam tr`ice i nog samoregulisanost ali i ubedjenost u potrebu hitnog povlaenja dr`ave iz ekonomske sfere.

Osnovne dve slabosti koje su se ispo{ile pri sprovo|enju ekonomskih reformi kod ve}ine privreda u tranziciji, ogledale su se u radikalizmu ekonomskih reformi i povlaenju dr`ave iz svih sfera ekonomskog `ivota, te zamenjenost sredstava u strategiji ekonomskih reformi.

Radikalnim ekonomskim reformama stvoren je sistemski vakuum u kome su stare strukture upravljane bile brzo razru{ene, a nove u me|uvremenu nisu stvorene. Ukoliko reformatori jednostavno brzo razru{e stare strukture, norme i ogranienja kako bi "poistili dr`avu", ne uzimaju}i u obzir da proces stvaranja novih zahteva mnogo vremena, stvara se opasan vakuum i dobija se "divlja" tr`ice koje vodi kriminalizaciji ekonomskog `ivota i u velikoj meri mo`e uko{iti kretanje privrede ka efikasnosti i rastu.

Tako je u mnogim zemljama u kojima se i{lo na radikalni kurs promena, koji se zasnivao na brznoj finansijskoj stabilizaciji, radikalnoj liberalizaciji privrede i masovnoj privatizaciji i gde je u drugom planu bila izgradnja adekvatnih institucija i uspostavljanje vladavine prava, zabele`en katastrofalni ekonomski rezultat. S druge strane, i izgradnja novog institucionalnog okvira, koji bi bio adekvatan tr`icnim uslovima, vr{en je naj`e}e metodom "{ok terapije" i nekritinim kopiranjem zapadnih obrazaca koji se, u bitno druga{ijim uslovima privreda u tranziciji, nisu pokazali ni pribli`no efikasnim kao na Zapadu.⁸⁷

⁸⁷ Stephen F. Cohen, *Failed Crusade, Amerika and the Tragedy of Post-Communist Russia*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2000.

Treba naglasiti da stvarawe adekvatnog institucionalnog okvira neophodnog za efikasnu tržišnu privredu podrazumeva, pored postojawa pravila ili normi (kako formalno regulisanih zakonima, dogovorima i ugovorima, tako i neformalnih kao što su običaji, tradicije i stereotipi ponašawa koji su određeni socijalno-kulturnim karakteristikama konkretnog društva), tako je i institucije i procedure koje obezbeđuju (zak i pri mudno – enforcement) poštovawe tih pravila.

Ideološka odluka reformatora da što pre raskinu sa prošlim rešimom –esto je dovela do destruktivnog (rušilaškog) nagona, koji je teško mogao da stvori zdravu osnovu za privredni preporod i modernizaciju društva u celini. Istorijsko iskustvo pokazuje da ni kakav privredni preporod i modernizacija društva u celini ne mogu biti ostvareni bez stabilne države, sa snažnim i efikasnim institucijama koje podržavaju tržišni model privrede.

Drugi važan nedostatak jeste zamena cilja i sredstava strategije reformisawa privrede, koja vodi deformaciji same strategije i nedovoljnom shvatawu wenog dejstva na realnu ekonomiju. Stabilna finansijska situacija (niska inflacija i stabilan devizni kurs), privatizacija i liberalizacija privrede, samo su sredstva ekonomske strategije, a ne ciljevi sami po sebi. Jednostavno rečeno, finansijska stabilizacija, liberalizacija privrede i privatizacija treba da budu sredstva za ostvarewe ciljeva ekonomskih reformi. Međutim, oni su razmatrani kao pokazateљи uspeha reformi, a ne kao pretpostavke za ostvarewe fundamentalnih ciljeva. Stvarawe tržišne privrede nije važno samo po sebi, već kao faktor ubrzawa privrednog rasta i povećawa blagostawa stanovništva. U svetu postoje mnoge zemlje (na primer, Latinske Amerike) sa tržišnom privredom, koje su na izuzetno niskom nivou ekonomskog razvoja, sa ogromnim većinom stanovništva koji živi u velikoj bedi i gde postoji visok stepen kriminalizacije ekonomije i društva u celini.

Dosadašwa iskustva postsocijalističkih država u reformisawa privrede pokazuju da su programi radikalnih ekonomskih reformi, zasnovani na Vašingtonskom dogovoru doveli neuspeh, a da su zapaženi rezultati postignuti tek sa odustajawem od toga kursa i razradom sopstvenih ekonomskih programa (na primer, Poljska od 1994. godine sa programom "Strategija za Poljsku" G. Kolotka⁸⁸ ili Rusija od 1998. sa J. Primakovim i V. Putinom)⁸⁹ koji, uvažavajući svetska iskustva, prvenstveno uzimaju u obzir specifičnosti sopstvene privrede i

---

⁸⁸ G. Kolotka, *Otkrivena terapija*, Ekspert, Moskva, 2000.

⁸⁹ O. T. Bogomolov, *Moja četopisna prehodnova vremena*, Ekonomika, Moskva, 2000.

interese svoga naroda. Slovenija je najbolji primer uspe{ne privrede u tranziciji, koja se od samog po~etka odrekla "usluga" savetnika koji su imali univerzalne programe radikalnih ekonomskih reformi i realizuju{i sopstveni program modernizacije zabele`ila odli~ne rezultate.⁹⁰

Искусство Србије

Srbija se posle smene vlasti u 2000. godini na{la na po~etku neophodnih ekonomskih reformi, koje su trebale da dovedu do dinamizirawa privredne aktivnosti i (dugoro~no odr`ivog) osetnog rasta standarda stanovni{tva. Ka{wewe od jedne decenije ogroman je nedostatak ali to je bila i velika {ansa da se izbegnu gre{ke, zablude i lutawa kroz koje su pro{le druge privrede u tranziciji. Na`alost, tu {ansu nismo znali da iskoristimo. Neoprostivo je da smo ekonomske reforme vr{i ili na isti na~in kao i ve}ina privreda u tranziciji po~etkom 90-ih godina pro{log veka, a potpuno zanemarili iskustvo uspe{nih, na primer Slovenije.

Odmah posle oktobarskih doga|aja 2000. godine, u Srbiji je *de facto* izvr{eno fiksiranje deviznog kursa u situaciji kada su doma}e cene znatno rasle (do kraja 2003. godine devizni kurs je promewen za neki h 15-20%, a doma}e cene su, u istom razdoblju, za 2 do 3 puta pove}ane), {to je dovelo do precewenog kursa dinara. Ovakva politika kursa dinara "poskupcuje" doma}u robu na inostranom tr`itu i destimuliuje izvoz, a podsti~e uvoz, po{to strana roba postaje "jeftinija". Na taj na~in se "gu{i" doma}a proizvodwa jer su proizvodi na{i preduze}a i cenovno nekonkurentni, ne samo na inostranom, nego i na doma}em tr`itu. U isto vreme, vr{i se radikalna liberalizacija uvoza (uki daju neka vancari nska ograni~ewa i sni`avaju uvozne carinske stope), {to vodi daqem "gu{ewu" doma}e proizvodwe i brzom i zabriwavaju}em padu privredne aktivnosti, te sni`awu ekonomskih performansi doma}ih preduze}a i obarawu wihove vrednosti, te ih se kasnije, u uslovi ma masovne privatizacije prodaje novim vlasnicima po i zuzetno niskim cenama. I na kraju i tako ostvareni prihodi od privatizacije najve}im delom idu u buxet za finansirawe teku}e potro{we.

Zbog toga ne treba da ~ude vi{e nego skromni rezultati koji su ostvareni u posledwim godinama, a koji se porede sa periodom pre 2000. godine. I nteressantno je da se dana{we stawe stalno prikazuje na fonu i zuzetno neuspele, vi{e nego desetogodi{we politike prethodnog re`ima u kome je do{lo do raspada zemcu, ogromnih izdataka u vezi sa

⁹⁰ Jo`e Mencinger, *Deset let poznije, Gospodarska gibanja*, br. 317, Qubqana, 2000.

ratovima vojenih u okru`ewu, dolaska stotine hi`ada izbeglica, privrede uni { tene hi perinflacijom, ekonomskim sankcijama i NATO bombardovawem, itd. I ako smo 2000. godine "startovali" od niske osnovice, a uz to je do{ lo i do ski dawa ekonomskih sankcija, donacija i dodatnog zadu` ivawa u inostranstvu od nekoliko milijardi dolara, te prodaje imovine kroz privatizaciju i po toj osnovi, prihoda od preko mi li jarde dolara, danas na` al ost nemamo mnogo povocnije stawe u privredi.

Na kraju 2003. godine imamo privrednu stagnaciju (posle rasta od 0,1% u 2001. i 1,7% u 2002., u 2003. godini zabele` en je pad industrijske proizvodwe od 3%, a pocoprivredna proizvodwa imala je jo{ zna~ajniji pad 2,5% u 2002. i 5,7% u 2003. godini), veliku i rastu}u nezaposlenost (mi li on`udi je zvani ~no bez posla, a skoro isto toliki broj`udi radi u preduze}ima koja su u stawu nelikvidnosti ili ste~aja), rast spocne zadu`enosti (i pored otpisa Pariskog i Londonskog kluba, spocni dug iznosi 12,8 milijardi dolara i na ovom nivou privredne aktivnosti mi ve} imamo ozbi`cnu du` ni ~ku krizu),⁹¹ ogroman spocnotrgovinski deficit (iako je posledwih godina prethodne vlasti on bio visok i kretao se ne{ to ispod 2 milijarde dolara godi { we, u 2001. je iznosio 3, u 2002. 4, a u 2003. godini ~ak 4,5 milijarde dolara)⁹², i td.⁹³

Pored toga, treba naglasiti da smo u peri odu posle 2000. godine (pre svega, zbog uzimawa kredita i dobijawa donacija iz inostranstva) imali raspolo`ivi proizvod znatno ve}i od doma}eg dru{ tvenog proizvoda, te je na potro{wu izdvajano vi{e od 100% doma}eg dru{ tvenog proizvoda (drugim re~ima, vi{e smo tro{ ili nego { to smo stvarali). Zbog toga je na{a situacija mnogo lo{ija nego { to na prvi pogled izgleda, i ona urgentno zahteva def inisawe i sprovo|ewe jedne nove, osmi { cene strategije reformisawa privrede, ali i razvoja dru{ tva u cel ini.

---

⁹¹ *OECD, Economic Serveys Federal Republic of Yugoslavia` Economic Assessment, Paris, 2002.*).

⁹² Republi ~ki zavod za stati stiku Republi ke Srbije

⁹³ Ali nezadovoljstvo gra|ana nije izazvano samo ekonomskim nego i neekonomskim razlozima: diskreditacijom najvi{ih dr`avnih institucija (kra|a glasova u parlamenta od strane vladaju}ih stranaka, nepo{tovawe odluka najvi{ih sudskih organa od strane Vlade i Narodne banke), korupcijom i { pijuni rawem u samom vrhu vlasti, povezano{ }u vlasti i kriminala, uni`avawem nacionalnog dostojanstva (generale koji su pod zakletvom branili zemcu isporu~uju Hagu, a samoincijativno predla`u slawe na{ih vojnika u Avganistan i Irak kako bi tamo ginuli brane}i ameri ~ke nacionalne interese), bahati odnosom prema sopstvenom narodu ("Prodajte stanove i plati te struju" - re~i su mi ni stra za energetiku), i td.

Како модернизовати Србију?

Na{a zemqa bi pri reformisawu privrede morala da izvr{i uspe{no kombinovawe koncepta otvorenog tr`i{ta, odnosno otvorenosti prema svetu s jedne strane, sa osmi{ceni m usmeravawem ekonomskog razvoja uz znatno izmewenu i efikasnu ulogu dr`ave s druge strane.

Srbiji (ali ~ak ni mnogo mo}nijim zemqama) nije danas ekonomski mogu}e, a ni ti je to u wenom nacionalnom interesu, da ostane po strani savremenih globalnih tokova. Isto tako, ona nije u stawu da principijelno mewa postoje}i svetski poredak u kome svetska oligarhija i transnacionalni kapital dikti raju svoja "pravila igre" koji ma nastoje da izvuku maksimalne profite iz svake zemqe koja im to dopusti. Zbog toga se mora "igrati" po tim pravilima, ali je potrebno nau~iti da se u toj igri posti`u golovi, a ne autogolovi. Uva`avaju}i ta pravila potrebno je pridr`avati se jednog jednostavnog principa (koga dosledno slede sve uspe{ne zemqe): u vo|ewu dr`avne politike treba iskqu~ivo polaziti od sopstvenih nacionalnih interesa. I ako su ti interesi, po pravilu, u suprotnosti sa interesima svetske oligarhije i transnacionalnog kapitala, to ne zna~i da je neophodna `estoka konfrontacija. Ukoliko se odlu~no i dosledno zastupaju nacionalni interesi koji obezbe|uju stabilnost i za{titu doma}ih preduze}a, transnacionalni kapital se brzo adaptira tim uslovima i stupa u obostrano korisnu kooperaciju sa doma}im proizvo|a~ima. Stabilna dr`ava sa sna`nim i efikasnim institucijama, vladavim prava i stimulativnim ambijentom za investirawe bi }e najboqi "magnet" za pri vla~ewe kako doma}eg, tako i inostranog kapitala.

Pored toga, svaka zemqa ima na raspolagawu razli~ite instrumente koji joj omogu}avaju da na unutra{wem tr`i{tu koriguje pravila globalne konkurencije u sopstvenom nacionalnom interesu. Ona to ostvaruje, pre svega: za{titom unutra{weg tr`i{ta i doma}ih proizvo|a~a, aktivnom politikom stimulisawa razvoja i stvarawem uslova za pove}awe konkurentnosti doma}e privrede i ekonomskog rasta, zadr`avawem nacionalne kontrole nad prirodnim resursima i kqu~nim granama ekonomije itd. Nije u na{em nacionalnom interesu da sebi jednostrano uvodi mo}ograni~ena nadnacionalnih organizacija (Evropske unije, Svetske trgovinske organizacije) ~iji ni smo jo{ uvek punopravni ~lanovi. Period do ~lanstva u navedenim organizacijama treba iskoristiti i efikasnim instrumentima {tititi unutra{we tr`i{te i doma}u proizvodwu, te podsticati ve}u konkurentnost doma}ih proizvo|a~a kako na unutra{wem tako i na inostranom tr`i{tu. Na taj na~in treba spremnije do~ekati trenutak na{eg

stupawa u Evropsku uniju i Svetsku trgovinsku organizaciju, kako bi se doma}i proizvo|a-i mogli uspe{ nije uklopiti u postoje}a pravila globalne konkurencije.

U uslovi ma svetske globalne konkurencije i podele rada svaka zemca raspola`e odre|enim komparativnim prednostima, a one bi za Srbiju mogle da budu: prirodni uslovi za razvoj poqopri vredne proizvodwe (ratarska, sto~arska i vo}arska proizvodwa, te proizvodwa lekovi tog bi qa i pe~uraka) i na bazi we prera|i va~kih kapaciteta koji bi mogli da obezbe|uju zna~ajne tr`i{ ne vi{kove za izvoz, gde bi naglasak trebalo staviti na zdravu hranu (ali i izvorsku i mineralnu vodu); geografski polo`aj pogodan za razvoj infrastrukturnog sektora (saobra}aj, telekomunikacije, energetika) koji bi mogao (sa prate}im objektima – ugostiteljstvo, trgovina, druga uslu`na delatnost) da obezbe|uje zna~ajne devizne prilive, ali i podstakne investicije; relativno jeftina obrazovana radna snaga sposobna da doprinese, izme|u ostalog i ja~awu uslu`nog sektora, a naro~ito informacione delatnosti (koja bi se masovnije mogla da obavqa i za inostrane naru~ioce iz razvijenog sveta); mnogobrojna dijaspora ~ije mogu}nosti, do sada, ni su ni pribli`no iskoris}ene itd.

U spoqnoekonomskoj saradwi, Srbija bi morala da vodi aktivniju politiku, ne samo prema EU, SAD i susedi ma, nego i prema ostalim na{im tradicionalnim partnerima gde postoje ogromni neiskori{teni potencijali, kao na primer u Rusiji (zabriwava na{ pasivan odnos prema potpisanom dogovoru o slobodnoj trgovini koji bi mogao da bude veoma podsticajan za ve}a inostrana ulagawa u na{u zemcu, jer bi postojalo ogromno tr`i{te od 160, a ne samo 10 miliona stanovnika bez carinskih barijera), Kini i Indiji (zbog wihovih ogromnih tr`i{ta i veoma dinamini~nog ekonomskog razvoja), zemqama izvoznicama nafte (anga`ovawe na{eg gra|evinarstva, izvoz zdrave hrane, izvorske i mineralne vode), kao i drugim zemqama.

Za realizaciju svega gore navedenog potrebna je znatno izmewena i efikasnija uloga dr`ave.<sup>94</sup> Zbog toga je neophodno {to pre odbaciti dosada{wi kurs radikalnih ekonomskih reformi (zasnovan na Va{ingtonskom dogovoru) i napustiti naivno verovawe "tr`i{nih fundamentalista" da }e stabilizacija, liberalizacija i privatizacija automatski re{iti sve probleme, te biti svestan da u reformisawu privrede zna~ajnu ulogu ima stabilna dr`ava sa efikasnim

---

⁹⁴ Videti i zajedni~ko pismeno obra}awe grupa ameri~kih ekonomista – nobelovaca (Xejms Tobin, Kenet Erou, Vasilij Leontijev, Lorenc Klajn, Robert Solou) i ruskih akademika (Leonid Abalkin, Oleg Bogomolov, Stanislav {atalin, Valerij Makarov, Jurij Jeremenko, Dmitrij Lavov) Borisu Jelcinu 1996. godine. (u kwizi: O. T. Bogomolov, Moja qetopi s prehodnova vremena, Ekonomika, Moskva, 2000).

institucijama i vladavim pravima. Bez takve dr`ave te{ko je o~ekivati privredni preporod i modernizaciju društva uop{te.

Zna~ajnu ulogu dr`ava mora imati, ne samo u stvaranju institucionalne i infrastrukture neophodne za efikasne funkcije save{tr`ine privrede, nego i u direktnom pokretanju, ubrzavanju i usmeravanju privrednog razvoja, a da se pri tome ne umaruje stimulativna funkcija tr`i{ne konkurencije, alokativni mehanizam tr`i{ta, te sloboda, inicijativa i kreativnost pojedina~nih subjekata. Drugim re~ima, dr`ava u velikoj meri mo`e pomo}i da se pokrenu, usklade i usmere aktivnosti autonomnih subjekata, kako bi oni mogli u punoj meri razviti sve svoje potencijale. Primera za takvu ulogu dr`ave ima mnogo, od visokorazvijenih evropskih zemalja (naro~ito u periodu oporavka posle Drugog svetskog rata), preko brzorazvijaju}ih azijskih, te uspe{nih zemalja u tranziciji.

Stepen uplitanja dr`ave u ekonomski `ivot pojedine zemlje zavisi od nivoa vne privredne razvijenosti. {to je zemlja ekonomski razvijenija, sa izgra|enim efikasnim tr`i{nim institucijama i ako u voj postoji veoma brojan i sposoban preduzetni~ki i menaxerski sloj, sigurno ne postoji potreba za velikim uplitanjem dr`ave u ekonomsku sferu te se ona mo`e ograni~iti na brigu o po{tovanju tr`i{nih "pravila igre", eventualne korekcije tr`i{nog mehanizma u izuzetnim slu~ajevima (svestucije nije mogu}e unapred predvideti regulisati) i sli~no. U suprotnom, po`eqno je da uloga dr`ave u ekonomskoj oblasti, pa i u podstacanju privrednog rasta, bude nagla{enija.

Pored toga, treba imati u vidu da danas `ivimo u vremenu koje je u znaku globalizacije, u kome krupni kapital, odnosno mo}ne i agresivne transnacionalne kompanije nastoje da omogu}e nesmetano kretanje "svojih" roba i usluga, te "svoga" kapitala (ali ne i "tu|e" radne snage) u cilju stvaranja maksimalnog profita. Na sve mogu}e na~ine se spre~ava me{avina nacionalnih dr`ava u ekonomsku sferu, kako one ne bi bile u staju da (ograni~avaju}i slobodno delovanje transnacionalnih kompanija) za{tite svoju privredu i podstaknu razvoj, vode}i ra~una o sopstvenim nacionalnim interesima.

Zbog toga, u ekonomski nedovoljno razvijenim zemljama (kakva je i Srbija) mora postojati veoma nagla{ena dr`avna politika kojom bi se sa jedne strane {titili vitalni nacionalni interesi od mo}nih udara globalizacije, a sa druge strane stvorili stimulativni uslovi za doma}e i inostrane investitore.

Ко да предводи модернизацију ?

Samo reformi sawe pri vrede i stovremeno je kako ekonomski, tako i politi~ki proces i u praksi ~esto politi~ki interesi nadvladavaju ekonomske. I skustvo drugih privreda u tranziciji pokazuje da osnovni problem proizilazi, ne iz nedostatka teorijskih znawa i nepoznavawa i skustava drugih zemaqa, nego prvenstveno iz nedovoqnog poznavawa sopstvenog naroda, te nedovoqne odlu-nosti (pa i `eqe i interesa) politi ke da se neophodne reforme izvr{ e u interesu sopstvene dr` ave i wenih gra|ana. Na`alost, u politici je sve mawe dr`avnika na najodgovornijim mestima u zemqama u tranziciji, sa jasnom idejom-vodi qom i vizijom izgradwe moderne i prosperitetne dr`ave (na dobrobit ve}ine wenih gra|ana), a sve vi{e "pragmati~nih" politi~ara i visokih dr`avnih ~inovnika koji politi ku do`ivqavaju kao mogu}nost za sopstveno pozici oni rawe i realizaciju svojih li~nih interesa.

Ako pogledamo samo neke primere zemaqa koje su posle Drugog svetskog rata veoma uspe{no izvr{ile modernizaciju svojih dr`ava, mo`emo videti da su na~ini reformisawa bili bitno razli~iti od jedne do druge zemqe, te da su na~elu modernizacije svojih dr`ava bili kako demokratske (Ludvig Erhard u Nema~koj ili Xavaharlal Nehru u Indiji), tako i autoritarne li~nosti (Salvadore Pino~e u ^ileu ili Deng Sjaopi ng u Kini). Wi hove vladavine bile su po mnogo ~emu bitno razli~ite, a neki od wi h pojedina~no mogu se okri vqvati zbog mnogih stvari, ali im je svima bilo zajedni~ko to da su bili dr`avnici u pravom smislu re~i, koji su voleli i dobro poznavali sopstveni narod i dr`avu, te da su se oslonili na autenti~nu naci onal nu elitu sa kojom su razradili originalnu strategiju (me|usobno povezanih mera ekonomskog, pravnog i politi~kog karaktera), kojom su dostizali postavqeni ci q modernizacije svojih dr`ava.

A taj ci q nije bio samo ekonomski (na {to se danas tranzicija poku{ava da svede), po{to postoje mnoge druge stvari (porodica, dru{tvo i sli~no) i kategorije (religi ozne, eti~ke, estetske i sli~no) va`nije od ekonomije. Me|utim, za sve to je od izuzetne va`nosti ekonomska baza, bez koje se ostale oblasti ~ovekovog duhovnog `i vota ne mogu adekvatno razvijati. Zbog toga bi se moglo re}i da ekonomske reforme treba da doprinesu ne samo privrednom nego, pre svega, duhovnom preporodu sopstvenog naroda. Pri tome, treba stalno imati u vidu da ekonomija mora da bude u slu`bi ~oveka, a ne (kako to smatraju pristalice neoliberalne ekonomske doktrine i ~iste tr`i{ne privrede) da ~ovek bude u slu`bi ekonomije.

Svi ve} spomenuti reformatori, kao i nosioci uspe{nih modernizacija u drugim zemqama, imali su {iroku podr{ku svoga naroda, a same reforme nisu bile opredecewe samo jednog uskog sloja politi~ke "reformске" elite i od we promovisanih "eksperata". Mora se znati da ni kakve reforme ne mogu uspeti ukoliko za wi h ne mo`ete da pridobijete veliki deo sopstvenih gra|ana koji }e biti ube|en da se reforme sprovede u wi hovom interesu, odnosno interesu velike ve}i ne gra|ana zemqe, a ne u interesu krupnog kapitala i uskog sloja doma}e politi~ke elite (i wima pridru`enih nevladinih organizacija, "nezavisnih" medija, politi~kih "analiti~ara", ekonomskih "eksperta" i wima sli~nih).

Kada se radi o ekonomskim reformama u Srbiji, potrebno je razraditi i sprovođiti sopstveni program ekonomskih reformi koji }e biti rezultat "doma}e" pameti, a ne prihvatati ve} gotove programe koji nude razne "autoritativne" me|unarodnih finansijskih organizacija i "nezavisni" savetnici iz inostranstva. Takav program treba da teorijski razrade i u praksi sprovede stru-no izuzetno kompetentna i autenti~na nacionalna elita. Treba imati u vidu da ni je dovoqno teorijski znati kako treba da funkcioni{e neka apstraktna ekonomija po uxbeniku, nego je potrebno imati odli~an uvid u stvarno stawe privrede sopstvene zemqe, poznavati mentalitet svoga naroda, biti istinski patriota i znati na originalan na~in primeniti op{teekonomske principe, imaju}i u vidu specifi~nosti svoje otaxbine, jer bez poznavawa svoga naroda i sopstvene zemqe i qubavi prema wima ni{ta originalno, a {to bi dalo pozi ti van rezultat, ne mo`e biti ni predlo`eno, ni ti kasnije realizovano.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Karl Polawi, Velika transformacija, Filip Vi{wi}, Beograd, 2003.
2. *Le Mond Diplomatique* – srpsko izdawe, novembar, 2002.
3. *OECD, Economic Serveys Federal Republic of Yugoslavia Đ Economic Assessment, Paris, 2002.*
4. J. Stigl ic, Proti vre~nosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2002.
5. Jano{ Kornai, Sistemnaja paradigma, Vaprosi ekonomiki, Moskva, 4/2002.
6. *Stephen F. Cohen, Failed Crusade, Amerika and the Tragedy of Post-Communist Russia, W.W. Norton&Company, New York, London, 2000.*
7. G. Kolotko, Ot {oka k terapi i, Ekspert, Moskva, 2000.
8. O. T. Bogomolov, Moja qetopis prehodnova vremena, Ekonomika, Moskva, 2000.

9. Jo`e Mencinger, *Deset let poznije, Gospodarska gibanja*, br. 317, Qubqana, 2000.
10. J. Stigliz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, *WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU*, 1998.
11. Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American "experts" helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998.)
12. *The Washington Consensus Revisited*, In Louis Emmerij (ed.). *Economic and Social Development into XXI Century*. Washington, DC: Inter-American Development Bank, 1997.
13. R. Portes, *Transformation Traps*, *The Economic Journal*, No 426, vol. 104, 1994.
14. *Democracy and the "Washington Consensus"*, *World Development*, XXI, 8, 1993.

GLOBALISATION AND MODERNISATION OF A TRANSITIONAL ECONOMY

Summary

Understanding the essence of globalization and its dramatic and contradictory processes is a pre-requirement of successful modernization of any transitional country. If global courses are considered from the economic point of view, i.e. in geo-economic context, that it can be perceived that the development of economic model in every country is occurring in very fierce struggle between the representatives of transnational and national capital, world oligarchy and authentic national elite. Among them there are different (most often fiercely opposed) interests, different systems of value, various instruments of acting, etc.

The successful countries in transition must avoid the fate of large number of small and economically underdeveloped countries in which the contradictions between the interests of transnational and national capital were solved by putting the last into the service of international corporations and by creating the local comprador elite which is by that process added to periphery of world oligarchy.

The experience of successful economies in transition show that it is necessary to develop and implement own programme of economic reforms that will be the result of "home" intellect and not accept already made

programmes that are offered by various “authoritative” international financial organizations and “independent” counselors from abroad. On the other hand, the experience of less successful economies in transition show that the basic problem is not the lack of theoretical knowledge and familiarity with the experience of other countries, but primarily the non-existence of determination (as well as of wish and interest) of politics to undertake the necessary reforms in the interest of their own country and its citizens.

Keywords: transition, stabilization, privatization, liberalization, globalization, modernization.